

L'energia hidroelèctrica. L'aigua de Lleida, fàbrica de llum per Catalunya.

Resum de la conferència efectuada pel Dr. Joan Carles Alayo, enginyer industrial.

De que parlarem

Els parlaré des del punt de vista d'un tècnic, d'unes obres que van ser cabdals per a Catalunya, per a la seva economia i pel seu desenvolupament social.

També els parlaré dels motius que van portar a la seva execució i dels actors que, d'una forma o altra, van impulsar aquesta indústria, i amb quins plantejaments.

Que hi havia abans de 1911?

La indústria elèctrica catalana feia molts anys que havia començat la seva activitat, i oferia electricitat a través de centrals instal·lades sovint al costat de les poblacions on es pensava distribuir l'electricitat. Eren centrals que utilitzaven carbó, energia hidroelèctrica, o gas. L'any 1911 l'electricitat ja estava escampada per molts llocs arreu de Catalunya. Entre elles la ciutat de Lleida. Des de 1894 tenia electricitat produïda al molí situat a la sèquia de Pinyana. A les comarques lleidatanes l'aigua va ser l'únic motor utilitzat per a obtenir electricitat.

El centenari

Aquest centenari vol recordar tota la trajectòria feta per utilitzar els rius lleidatans per fabricar energia elèctrica en gran escala, amb unes instal·lacions que mai s'havien vist abans a Catalunya, ni a Espanya, ni a Europa.

Una trajectòria que va començar el 1911 i no va ser un fet casual que tres empreses: **Energía Eléctrica de Cataluña, Riegos y Fuerza del Ebro i Catalana de Gas y Electricidad**, iniciessin quasi conjuntament les seves activitats de construcció de centrals hidroelèctriques. Van ser catalans els qui primer van plantejar l'aprofitament dels rius pirinencs, com és el cas de l'industrial Domènec Sert, o del polític d'Emili Riu, entre d'altres persones, però els seus projectes no va arrencar fins molts anys més tard.

El primer riu on es van plantejar aprofitaments hidroelèctrics importants no va ser el Noguera Pallaresa. Va ser el Segre. Després es va treballar la Noguera Pallaresa i posteriorment la Noguera Ribagorçana.

El primer gran projecte hidroelèctric de Lleida ...

L'embassament d'Oliana va ser el primer gran projecte hidroelèctric de les terres de Lleida. La primera concessió s'obtenia l'any 1896 una presa de 13 metres d'alçada es posaria a l'estret anomenat de la Garanta, en el terme de Coll de Nargó; el canal, de 5 quilòmetres aniria pel costat de la carretera de Lleida a Puigcerdà, i la central estaria situada dins del terme de Peramola. Amb els anys el projecte va anar canviant fins que l'any 1927 es projecta una presa de 68 metres a l'indret de Pont Nou, que no va començar a ser construït fins l'any 1946 i la central s'acabava definitivament el 1956.

Hi va haver moltes persones que van interessar-se per l'aprofitament hidroelèctric dels rius pirinencs, una d'elles va ser Domènec Sert, però la més significativa va ser Emili Riu, que amb els anys va arribar a dominar bona part de les concessions lleidatanes.

Emili Riu va nèixer a Sort el 1871. Instal·lat a Madrid quan tenia 25 anys, i treballant de periodista, el seu coneixement de la economia i les seves relacions socials el van portar al món de la política, sent des de 1901 i durant molts anys, diputat a Corts representant a la seva comarca, el Pallars i també de la Vall d'Aran (també va ser subsecretari d'Hisenda). Emili Riu sol·licitava la seva primera concessió hidràulica l'any 1903, i ja no va parar de treballar el tema de les concessions. El cas és que, poc a poc, amb els anys, ja fos ell directament o els seus familiars, van anar controlant els aprofitaments de les altes valls pallareses.

Que passa l'any 1911?

L'any 1911 tres empreses es disposen a utilitzar els rius més allunyats de la gran urbs, que és Barcelona, per portar-hi energia elèctrica obtinguda de l'energia hidràulica.

Al meu entendre, qui primer inicia la cursa és la *Compagnie Générale d'Électricité*, una empresa francesa que el 1910 va decidir invertir en empreses elèctriques europees i Catalunya era un bon objectiu. Estudiada la zona i assegurades les concessions del Flamisell, el novembre de 1911 constituïa a Barcelona la *Energía Eléctrica de Cataluña*.

La *Compagnie Générale d'Électricité* era fabricant de material elèctric, i pretenia també subministrar tot l'equipament elèctric que necessitarien les centrals, línies, subestacions i, de passada, als possibles consumidors industrials. Un cop decidida la constitució de la empresa a Catalunya, la *Compañía General* ... va tenir contactes empresarials amb la *Compañía Barcelonesa de Electricidad* i, aquí és on hi entra *Barcelona Traction* i **Fred Stark Pearson**, que tenia 50 anys quan va començar la seva actuació a Catalunya. Pearson va constituir l'agost de 1911a Toronto, *The Pearson Engineering Corporation*, que actuava com a agent de compra de les companyies que Pearson portava. A través de la qual va participar en el negoci de Catalunya.

Els financers americans i anglesos, que feia uns anys havien pensat invertir en la producció hidroelèctrica a Catalunya, coneixent el que estava preparant la *Compañía General* ... van repescar els projectes i van establir el seu propi pla, van cridar a Pearson i li van encomanar la tasca de treballar-hi activament. El setembre de 1911 es creava a Toronto (Canadà) la *Barcelona Traction, Light and Power Company Limited*. Amb una organització basada en un "holding", on *Ebro Irrigation & Power Company* que seria l'operadora. Una de les primeres actuacions va consistir en fer-se amb el control de companyies elèctriques catalanes, i ho van fer, abans de finalitzar 1911. És a dir, no havien passat tres mesos des de la seva fundació, que *Compañía Barcelonesa*.. i altres empreses elèctriques catalanes eren adquirides per *Barcelona Traction* ...

Al final de 1911 les dues empreses treballaven per fer-se el seu propi espai: *Energía Eléctrica de Cataluña* (EEC) per una banda i *Barcelona Traction* ... i les seves filials per l'altra. També hi havia una tercera empresa que s'estava gestant impulsada per la *Catalana de Gas*. Dos anys després, al final de 1913 el panorama havia canviat completament: *Energía Eléctrica de Cataluña* estava sota el domini de *Barcelona Traction* ... i per l'altra banda s'havia constituït *Catalana de Gas y Electricidad* que seguia el seu propi camí

Les centrals hidroelèctriques construïdes fins 1920

El treball de construcció de les primeres centrals va començar l'any 1912. La primera central en posar-se en marxa va ser Capdella de *Energía Eléctrica de Cataluña*, a la primavera de l'any 1914, on la utilització dels llacs com a dipòsits d'embassament va ser un projecte espectacular. Calia fer sortir l'aigua per sota, i això va ser una de les feines

més feixugues i perilloses que es van haver de fer. A l'estiu del mateix any es posava en marxa la central de Serós de *Riegos y Fuerza del Ebro (RFE)*. El més significatiu de la construcció ha estat el canal que discorre durant 27 quilòmetres per les terres del Segrià amb fondàries d'entre 5 i 10 metres.

Aquells anys van estar marcats per una forta activitat de construcció de noves centrals hidràuliques i de línies de transport. L'electrificació es va escampar per tot Catalunya, però més intensament a Barcelona i els seus voltants. També va representar un canvi fenomenal a la comarca del Pallars i del Segrià, a causa del gran nombre de persones que hi van arribar de diferents indrets, tan de Catalunya com de la resta d'Espanya, la immensa majoria fent escala a Lleida, per dirigir-se a un dels diversos llocs de treball que reclamaven ma d'obra. Les centrals no tan sols van canviar la fesomia de les valls, sinó també la de les poblacions.

Trempl va costar més d'acabar per la manca de recursos amb que es van trobar quan estava a mig fer, però el mercat de capitals no estava en el millor dels seus moments i calia fer un acord entre la empresa i els obligacionistes. És per aquest motiu que Pearson va viatjar dels Estats Units a Londres amb el vaixell "Lusitania", que va ser torpedinat i bona part del passatge morí, entre les víctimes hi hagué F.S.Pearson. La seva pèrdua va ser difícil de digerir, però a la fi es va poder concretar una solució i la central de Trempl es va acabar amb una resclosa de 82 m d'alt sobre el llit del riu que l'any 1929 era considerada encara la quarta més alta del món, i la primera pel que fa a la península Ibèrica.

Una tercera empresa també es va constituir a Catalunya a finals del 1911, era *Sociedad General de Fuerzas Hidroeléctricas*. Va ser impulsada per capital català vinculat a les empreses del gas barcelonines i alguns altres industrials, però sense haver començat cap obra, els seus actius van ser incorporats un any més tard a la nova empresa *Catalana de Gas y Electricidad*. No va començar com les altres dues amb la mateixa empenta, ho va fer més tard i al cap d'uns anys, reeixí a posar en marxa la central hidràulica de Seira (Aragó).

La resta de centrals en marxa l'any 1920 eren la central de Molinos construïda per EEC i la central de Camarasa construïda per RFE.

Una nova empresa va nàixer l'any 1917 era *Productora de Fuerzas Motrices*. El seu capital era bàsicament basc i sense vinculació coneguda amb cap grup industrial elèctric. Va ser promoguda per Emili Riu, que amb unes quantes concessions per fer va buscar qui les podia utilitzar i va impulsar la creació de la nova empresa. La seva primera central va ser la de Pobla, al riu Flamisell. Però després va continuar construint més centrals hidroelèctriques a la Vall d'Aran.

Després de la primera empenta

La producció i distribució d'electricitat va quedar fixada des dels anys 1920 entre dos grups. Un configurat per les empreses del grup *Barcelona Traction ... (RFE-EEC-CBE)* que va ser majoritari a Catalunya, i l'altre pel grup de *Catalana...* (CGE-CFE) amb una posició minoritària, situació que amb els anys no va canviar.

A partir de l'any 1920, el ritme de construcció va baixar. Fins l'any 1936 es van construir cinc centrals hidràuliques més i es van anar ampliant amb nous grups algunes de les centrals que s'havien construït anteriorment. Amb aquest ritme s'anava ajustant l'oferta a la demanda.

La Central de Cledes va ser la primera de les grans centrals de la Vall d'Aran que es va posar en servei l'any 1929.

Al començar la dècada dels anys 40, la producció hidroelèctrica catalana amb grans centrals, estava configurada per 12 centrals: 1 central a l'Aragó, 1 central a la Garona, 4 centrals al Flamisell, 5 centrals a la Noguera Pallaresa i 1 central al Segre. Però la manca de finançament llastrava tota la situació industrial, i les centrals hidràuliques es construïen a un altre ritme, més lent. A la Vall d'Aran es construiria la central de Viella i *Riegos* ... construiria la central de Flix.

La nova etapa hidràulica

En els anys cinquanta va sorgir una nova fornada de centrals als Pirineus lleidatans, basades en aprofitaments hidràulics coneguts des de feia molts anys. Però aquestes centrals van ser construïdes per noves empreses:

- *Fuerzas Hidroeléctricas del Segre*: va treballar la concessió d'Oliana
- *Empresa Nacional Hidroeléctrica del Ribagorzana (ENHER)*: Es dedicaria a replantejar tota la conca del Ribagorçana sobre la base dels aprofitaments que tenia *Catalana de Gas y Electricidad*.
- *Hidroeléctrica de Cataluña*: es posaria a estudiar i construir centrals a la conca de l'alt Pallaresa i el riu Escrita, per compte de *Catalana de Gas y Electricidad*.

Productora... va seguir treballant a la Vall d'Aran, amb les centrals de Viella, Benós, Jueu, Pont de Rei, i altres.

Es tornà a tenir, com feia vint o més anys, una comarca plena d'homes i de màquines. Potser amb unes altres condicions de vida i de treball.

Mentre això passava, la estructura financera de la *Barcelona Traction* ..., anava quedant ressentida cada cop més a l'estar suportada només amb obligacions que comprometien a un pagament periòdic dels interessos, L'escassetat de divises (dòlars i lliures esterlines) van afectar les peticions de transferències que el grup *Barcelona Traction* havia de fer per complir amb els pagaments. Això va provocar una problemàtica difícil de resoldre.

La situació va provocar el que ja es conegut, que Joan March que disposava de un bon grapat d'obligacions impagades, va instar la fallida de *Barcelona Traction* ... davant dels tribunals que obtindria l'any 1948. L'empresa, davant la sorpresa dels seus directius, passaria a ser gestionada per la justícia espanyola i, examinada la seva situació econòmica i financera, finalment subhastada.

Joan March constituí l'any 1951 *Fuerzas Eléctricas de Cataluña S.A.* empresa que, un any després, participava en la subhasta de liquidació de *Barcelona Traction*... com a únic postor i adquiria totes les instal·lacions i altres actius i passius.

Com ja coneixem, la història no s'atura, l'aigua de les muntanyes pirinenques seguí baixant cap a la plana, i les instal·lacions hidroelèctriques aprofitant la seva energia per obtenir energia elèctrica.

FECSA va continuar la tasca d'aquelles dues primeres empreses constituïdes l'any 1911: *Riegos y Fuerza del Ebro* i *Energía Eléctrica de Cataluña*., que van deixar pas a altres de noves, això sí, afermant una cultura tècnica remarcable i una sèrie de instal·lacions elèctriques en funcionament, de les que hem destacat les centrals hidroelèctriques, el motiu principal de la seva creació i el motiu principal d'aquest centenari.